

УДК 159.9.072.432

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.20>

ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Ірина Поспелова

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна, 65023
e-mail: u19821a@gmail.com*

Оксана Рамзіна

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна, 65023
e-mail: oksanazhekova30@gmail.com*

У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язку ставлення до вчителя й емоційного благополуччя молодшого школяра в сучасних умовах пандемії. Установлено відсутність сучасних робіт наукового характеру, що відображають вплив на емоційне тло педагогів і учнів їх знаходження в реаліях пандемії. Виявлена обмежена кількість праць, що саме аналізують ті фактори, які доводять, що ставлення до вчителя дитини визначає його емоційне благополуччя, зокрема рівень тривожності.

В емпіричній частині дослідницької роботи використовувалися методи методика «Школа» І.В. Крук, методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса, методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» В.І. Чиркова, О.Л. Соколової, О.В. Сорокіної (схеми 1 та 2). Вибірку дослідження становили діти четвертих класів (94 особи), учителі (9 осіб), члени сім'ї (94 особи).

За результатами кореляційного аналізу встановлено прямий зв'язок ставлення до вчителя й емоційного благополуччя учнів, що формують навколо себе комплекс ознак, які свідчать про навчальну активність, успішність засвоєння знань, поведінку на уроці, успішності та легкості виконання шкільних завдань, страх ситуації перевірки знань, гарній настрій, спокій і ненапруженість, товариськість, контактність у спілкуванні з однокласниками, загальна адаптованість до школи.

Виявлено, що більшість дітей, а саме від 50% до 75%, має підвищений ступінь тривожності. Особливо високі показники виявили страх самовираження, висловлювання власних думок, розкриття власної особистості.

Загалом молодші школярі, незважаючи на яскраво виражену тривожність за одним або декількома чинниками, досить комфортно почуваються в школі, спілкуються з однокласниками, учителями та батьками, проявляють активність на уроці, мають спокійний емоційний стан. При цьому рівень тривожності підвищується, коли є необхідність висловити власну думку, виразити яскраво свою індивідуальність. Установлено прямий зв'язок між ставленням до вчителя та успішністю в навчальному процесі, умінням установлювати дружні стосунки з однокласниками, поведінкою на уроці, переживаннями щодо перевірки знань, емоційним станом дитини, адаптованості до школи.

Запропоновано програму для вчителів, що спрямована на практиці знизити ті прояви в їхній поведінці, що викликають підвищення тривоги в дітей і знижують їхню психологічну ресурсність. Отримані дані є підставою для продовження дослідження.

Ключові слова: емоційне благополуччя, ставлення до вчителя, молодший школяр, тривожність.

Актуальність дослідження. Сучасна школа нині зазнає постійних змін. Зміни форми навчання, освітньої програми, санітарних вимог несуть стресовий характер, педагоги й учні відчувають стан невизначеності та нестабільності. Ці характеристики істотно впливають на психоемоційний стан всіх учасників навчального процесу.

Розвиток психоемоційної сфери людини починається з дитинства. Ця категорія постійна й зацікавленість нею виникла дуже давно в багатьох учених (Л.С. Виготський [2], Л.І. Божович [1], П.К. Анохін, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін, В. Вундт, К.Е. Ізард [4] та ін.). Особливим у розвитку психічної та емоційної сфер є період 6–8 років. Це відбувається у зв'язку зі вступом дитини до школи, зміною її статусу й основного виду діяльності, появою нового значущого дорослого – вчителя [1; 6]. Багато вчених, хто займається дослідженням емоційної сфери дитини, підкреслює, що остається гострим питання зростання кількості тривожних дітей з початком їхнього навчання в школі [5]. Останнє призводить до того, що тривожність є якістю особистості школяра, у свою чергу, формує стиль його поведінки.

Сучасний стан досліджуваної проблеми. Розглядаючи велику безліч робіт з вивчення емоційного благополуччя вітчизняних і зарубіжних учених, можна говорити про актуальність і цікавість до цього феномена для сучасної науки. Одним із перших вітчизняних психологів Л.С. Виготський до концепції розвитку намагався включити чинник емоційності. Поняття «соціальна ситуація розвитку» вчений пов'язував із феноменом ключових переживань, який, у свою чергу, має бути віднесений до галузі емоційних явищ. Під переживанням розумілося «внутрішнє ставлення дитини як людини до того чи іншого моменту дійсності» [3, с. 994]. За ключовим переживанням стоїть і реальність, яка визначає роль середовища у розвитку дитини, а саме «середовище визначає розвиток дитини через переживання середовища, ... ставлення дитини до середовища та середовища до дитини дається через переживання та діяльність самої дитини; сили середовища набувають напрямного значення завдяки переживанню дитини» [3, с. 995].

Емоційне благополуччя розглядається безумовним складником адаптації дитини до школи, яка залежить від низки факторів: засвоєння норм і правил поведінки в школі, навички саморегуляції, особливо, від ставлення до вчителя та однокласників [10]. Учитель стає головною людиною в житті учня. Учитель є головною авторитетною особою у вирішенні важливих питань, що стосуються як навчальної діяльності, так і у вирішенні проблем у взаєминах з однокласниками. У разі розбіжності вимог між батьками та вчителем дитина може вибрати бік учителя як головного значущого дорослого [9]. Таким чином, можна казати, що середовище, у яке потрапляє дитина, істотно впливає на її переживання, що, у свою чергу, виявляються через її поведінку та навчальну діяльність. Навчальна діяльність молодших школярів передусім мотивується вчителем і батьками. При цьому в ланцюжку вчитель-учень-батько у зв'язку з віковими особливостями, слабо розвиненими здібностями до саморегуляції учень більшою мірою виявляється в зоні дискомфорту, тривожності при ситуації неможливості задовольнити вимоги дорослих.

Психологи доводять, що емоційна сфера молодшого школяра формується на тлі й у результаті спілкування зі значущим вчителем, однокласниками та батьками [7].

Учені, які займаються цією проблематикою, дійшли думки, що емоційне благополуччя не можна розглядати в одному або двох аспектах, воно вбирає безліч факторів, що впливають на формування особистості [7]. Проте наукових робіт, які б вивчали взаємозв'язок ставлення до вчителя та емоційне благополуччя молодшого школяра саме в час пандемії, ми не знайшли, це спонукало нас до дослідження вказаної проблеми.

Організація та методи дослідження. У роботі на першому етапі дослідження ми використовували теоретичний метод, який включає теоретичне осмислення проблеми шляхом

аналізу, систематизації, індукції того, що накопичили й виділення для нас актуального матеріалу. Ми знайшли цілу низку робіт, у яких констатується наявність високого ступеня зв'язку між компонентами ставлення до вчителя і ставлення до школи. У результаті узагальнення ми виходимо з такого визначення емоційного благополуччя: *емоційне благополуччя* – це такий стан дитини, що не містить ознак тривожних синдромів, щодо включення дитини в життя школи, її соціальних контактів, емоцій, переживання ситуації самовираження, самооцінки та психофізіологічних ознак щодо стресу [7; 8]. *Ставлення до вчителя* ми визначаємо як феномен, що включає емоційно-оцінний, змістовий, поведінковий компоненти [7; 8].

Мета емпіричного дослідження – виявити й описати особливості взаємозв'язку між показниками ставленням до вчителя та емоційним благополуччям молодшого школяра. Для цього знайдено такі методики, що діагностують компоненти емоційного ставлення школяра до вчителя через прояви – не прояви тривожності. Обрано методику Філіпса, анкету «Школа» І.В. Крук та експертні оцінки адаптованості дитини до школи батьками й учителями, бо з їх допомогою визначається рівень тривожності дитини в усіх сферах життя. Новизна в роботі окреслена метою пошуку цілісного бачення, як розвивається емоційна сфера життя дитини на тлі її відносин до вчителя в сучасній школі.

У дослідженні взяли участь 94 учні 4-х класів загальноосвітньої школи № 69 м. Одеси, їхні вчителі (9 осіб) і батьки (94 особи). Проводився кількісний і якісний аналіз отриманих даних. Методами статистики провели аналіз індивідуальних даних і первинних статистик, кореляційний і факторний аналіз, досліджували відмінності у вираженості досліджуваних показників між групами молодших школярів з позитивним і негативним ставленням до вчителя.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз індивідуальних даних і первинних статистик показав нам загальну картину благополуччя-неблагополуччя молодшого школяра.

У процесі їх інтерпретації враховувалося, що деякі з показників свідчать про ставлення респондента до вчителя, решта – про його емоційне благополуччя (неблагополуччя). Так, за тестом Філіпса, на благополуччя молодших школярів указують показники загальної тривожності в школі, переживання соціального стресу, низької фізіологічної опірності стресу, а про ставлення до вчителя – фрустрації потреби в досягненні успіху, страхів самовираження, ситуації перевірки знань, невідповідності очікуванням оточуючих, а також проблем і страхів у взаєминах з учителями.

Вивчаючи показники, отримані з допомогою діагностики тривожності Філіпса, ми виявили рівень високої тривожності (див. таблицю 1). Усі середні значення (X) показують високий рівень тривожності в усіх сферах життя дитини – 50%–75%. Медіани (Me) та моди розподілу (Mo) перевищують середні значення. Щодо варіативності всі показники тривожності розташовано в досить широкому діапазоні, у більшості з них стандартні відхилення й коефіцієнти варіації наближаються до параметрів нормального розподілу.

Це показники загальної тривожності в школі, переживання соціального стресу, страху не відповідати очікуванням оточуючих, низької опірності стресу, проблем і страхів у взаєминах з учителями та загального рівня тривожності. Наведемо основні первинні статистичні дані (див. таблицю 1).

Виходячи з отриманих даних, можна говорити про слабку вираженість показника фрустрації потреби в досягненні успіху, коефіцієнт варіативності максимально близький до стандартного відхилення, а от страх самовираження та страх ситуації перевірки знань мають суттєві відхилення коефіцієнта варіації від стандартного.

Для більш точного визначення виразності показників розглянемо їх відсоткові співвідношення (див. таблицю 2).

Таблиця 1

Первинні статистики показників, які характеризують шкільну тривожність молодших школярів

Показники	Первинні статистики						
	X	σ	Me	Mo	Min	Max	CV
Загальна тривожність у школі	70,94	24,12	77,3	86,4	9,1	100	34,0
Переживання соціального стресу	68,76	21,27	72,7	90,9	9,1	100	30,9
Фрустрація потреби в досягненні успіху	72,50	14,99	76,9	76,9	23,1	100	20,7
Страх самовираження	62,77	26,14	66,7	66,7	0	100	41,7
Страх ситуації перевірки знань	63,30	27,17	66,7	66,7	0	100	42,9
Страх не відповідати очікуванням оточуючих	68,51	25,98	80	80	0	100	37,9
Низька фізіологічна опірність стресу	79,79	26,15	80	100	0	100	32,8
Проблеми і страхи у відносинах з вчителями	74,07	24,68	75	100	12,5	100	33,3
Загальний рівень тривожності	70,39	18,31	77,6	85,5	18,4	97,4	26,0

Примітка: тут і далі: X – середнє значення, σ – стандартне відхилення, Me – медіана, Mo – мода, Min – мінімальне значення, Max – максимальне значення, CV – коефіцієнт варіації.

Таблиця 2

Розподіл (у %) індивідуальних оцінок показників, які характеризують тривожність молодших школярів

Показники	Рівні вираженості; частка досліджуваних у %		
	нормальний	підвищений	високий
Загальна тривожність у школі	16	29	55
Переживання соціального стресу	14	47	39
Фрустрація потреби в досягненні успіху	10	33	57
Страх самовираження	21	46	33
Страх ситуації перевірки знань	23	39	37
Страх не відповідати очікуванням оточуючих	28	18	54
Низька фізіологічна опірність стресу	13	15	72
Проблеми і страхи у взаєминах з учителями	15	40	45
Загальний рівень тривожності	13	35	52

Дані таблиці дають змогу з більш високою точністю визначити рівень тривожності. Підвищеним і високим ступенем тривожності в різних сферах мають від 29% до 72% дітей. І лише 10%–28% дітей мають нормальний рівень тривожності.

Звертаючись до даних, отриманих за методикою «Школа», зазначимо, що ставлення до вчителя тут розкривали показники взаємин із батьками й учителями, самооцінки та самосвідомості учня, а ознаками емоційного благополуччя (неблагополуччя) були показники взаємин з однолітками, проблеми з апетитом, сном, настроєм, а також загальної адаптованості-неадапованості (див. таблицю 3).

Результати експертної оцінки адаптованості давали нам такі показники ставлення до вчителя: за показниками навчальної активності, успішності засвоєння знань, поведінки на уроці, успішності виконання шкільних завдань, ступеня зусиль, необхідних дитині для виконання шкільних завдань, самостійності дитини у виконанні шкільних завдань безпосередньо оцінювався критерій ставлення до вчителя. Ознаками емоційного благополуччя

(неблагополуччя) були показники поведінки на перерві, взаємин з однокласниками, настрою, з яким дитина йде до школи, і безпосередньо оцінювався критерій емоційного благополуччя (див. таблицю 4).

Таблиця 3

**Первинні статистики показників, які характеризують ставлення
молодших школярів до школи**

Первинні статистики							
	X	σ	Me	Mo	Min	Max	CV
Взаємини з однолітками	0,91	0,89	1	0	0	3	97,1
Взаємини з батьками та вчителями	0,94	0,85	1	0	0	4	90,8
Самооцінка та самосвідомість учня	1,32	1,06	1	1	0	4	80,3
Проблеми з апетитом, сном, настроєм	1,09	0,89	1	1	0	3	81,8
Загальна адаптованість-дезадапованість	4,24	2,65	4	3	0	12	62,5

Таблиця 4

**Первинні статистики показників експертної оцінки адаптованості
молодших школярів до школи**

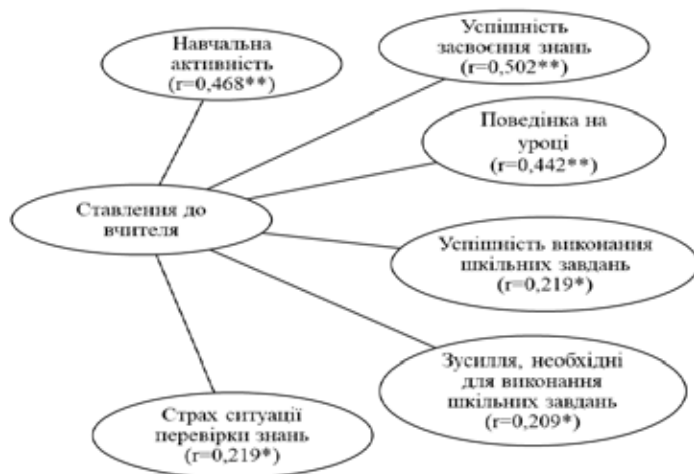
Первинні статистики								
		X	σ	Me	Mo	Min	Max	CV
За оцінками вчителя	Навчальна активність	4,01	1,03	4	4	1	5	25,7
	Засвоєння знань (успішність)	3,53	1,25	4	4	1	5	35,4
	Поведінка на уроці	3,97	1,18	4	5	1	5	29,7
	Поведінка на перерві	4,23	1,06	5	5	0	5	25,1
	Взаємини з однокласниками	4,45	0,82	5	5	1	5	18,5
	Ставлення до вчителя	3,94	1,08	4	4	0	5	27,3
	Емоційне благополуччя	4,43	0,78	5	5	1	5	17,7
	Загальний рівень адаптованості	28,55	4,72	29	35	16	35	16,5
За оцінками батьків	Успішність виконання шкільних завдань	3,47	0,80	4	4	1	5	23,0
	Ступінь зусиль, необхідних дитині для виконання шкільних завдань	3,60	0,79	4	3	1	5	22,1
	Самостійність дитини у виконанні шкільних завдань	3,24	0,85	3	3	1	5	26,2
	Настрій, із яким дитина йде в школу	3,91	0,83	4	4	2	5	21,1
	Взаємини з однокласниками	4,62	0,61	5	5	3	5	13,1
	Загальна оцінка адаптованості дитини	4,20	0,71	4	4	3	5	16,9
	Загальний рівень адаптованості	23,04	3,15	23	23	16	30	13,7

Зібрані первинні дані в обох методиках показали суттєву розбіжність між стандартними відхиленнями та коефіцієнтами варіації при досить точних заходах центральної тенденції, що характеризується збігами значень середнього вибіркового (X), медіани (Me) та моди (Mo), а це вказує на неможливість застосування параметричних методів для реалізації статистичних процедур дослідження.

Спираючись на результати заходів центральної тенденції як на узагальнений надійний результат, можна дати характеристику молодшому школяру. Це добре адаптовані діти, які задовільно працюють на уроці.

Вони, роблячи лише поодинокі помилки, цінують гарну думку вчителя про себе, прагнуть виконувати його вимоги, у разі потреби звертаються за допомогою, успішно виконують шкільні завдання самостійно та без утруднень, здійснюючи одиничні помилки, лише іноді звертаючись по допомогу. Зазвичай виявляють спокійний емоційний стан, мало виражену активність, віддають перевагу заняттям у класі з ким-небудь із дітей, читанню книг, спокійним іграм. Малоініціативні, але легко вступають у контакт, коли до них звертаються діти. Спокійні, діловиті, не мають проявів зниженого настрою.

Розглянемо кореляційні взаємозв'язки між ставленням до вчителя й емоційним благополуччям молодшого школяра із застосуванням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Дані, наведені на рисунку 1, показують, що показник ставлення до вчителя виявляє виключно прямі кореляції на рівні $p < 0,01$ із показниками навчальної активності, успішності засвоєння знань, поведінки на уроці, а також на рівні $p < 0,05$ – із показниками успішності виконання шкільних завдань, зусиль, які покладено для їх виконання та страху ситуації перевірки знань.

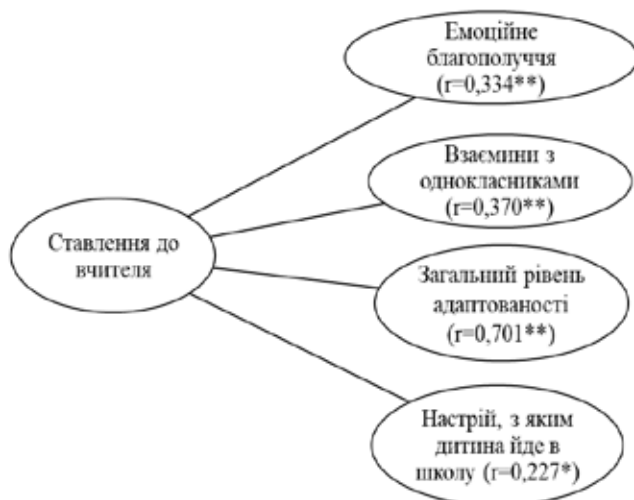
Рис. 1. Взаємозв'язки ставлення до вчителя з іншими ознаками ставлення молодших школярів до вчителя та школи

Примітка: * – кореляції статистично достовірні на рівні $p < 0,05$; ** – на рівні $p < 0,01$.

Далі розглянемо взаємозв'язки показника ставлення до вчителя з прямими та непрямыми ознаками емоційного благополуччя (рис. 2).

Наведені дані вказують на те, що значущі зв'язки показника ставлення до вчителя також мають прямий характер і є статистично достовірними на рівні $p < 0,01$ з показниками емоційного благополуччя, взаємин з однокласниками, загального рівня адаптованості та на рівні $p < 0,05$ – із показником настрою, з яким дитина йде до школи.

Тобто, якщо дитина молодшого шкільного віку виявляє товариськість до вчителя, прагне сподобатися, після уроку часто підходить, спілкується з ним, цінує його думку про себе, прагне виконувати вимоги, за необхідністю звертається по допомогу, це виявляється в навчальній активності дитини, в успішності засвоєння знань, у старанності й дисциплінованості на уроці, у легкості, ненапруженості, безпомилковості виконання шкільних завдань, у певній тривозі щодо перевірки своїх знань, досягнень, можливостей.

Рис. 2. Взаємозв'язки ставлення до вчителя з ознаками емоційного благополуччя

Примітка: * – кореляції статистично достовірні на рівні $p < 0,05$; ** – на рівні $p < 0,01$.

Таке ставлення до вчителя відбивається на емоційному благополуччі дитини, яка в школі має гарний настрій, поводить себе спокійно та ненапружено, проявляє товариськість до однокласників, легко контактує з ними, з гарним настроєм іде до школи, загалом є досить адаптованою до навчання.

Якщо звернутися до кореляцій показника емоційного благополуччя, варто зазначити, що всі вони мають прямий характер (рис. 3 – рис. 4).

Рис. 3. Взаємозв'язки емоційного благополуччя з ознаками ставлення молодших школярів до вчителя та школи

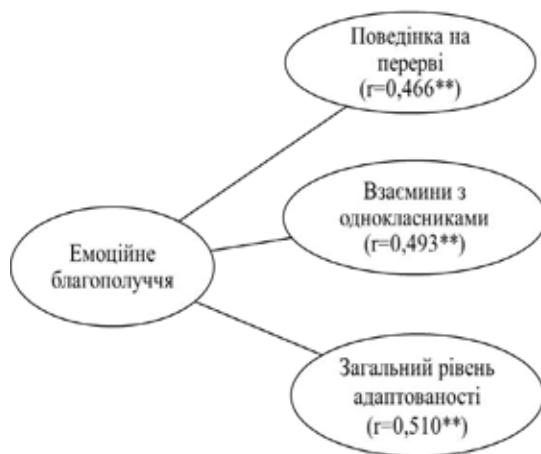
Примітка: * – кореляції статистично достовірні на рівні $p < 0,05$; ** – на рівні $p < 0,01$.

Також звернемо увагу на те, що емоційне благополуччя пов'язане з тими самими ознаками ставлення молодших школярів до вчителя та школи, що й прямий показник «ставлення до вчителя», до того ще й із показником «самостійність у виконанні шкільних завдань».

Ці дані свідчать про наявність тісного кореляційного комплексу, у якому ми вбачаємо вплив позитивного ставлення до вчителя як на успішність, активність і вмотивованість процесу навчання, так і на позитивний емоційний фон, на тлі якого цей процес розгортається та призводить до спроможності самостійного опанування нових знань.

Щодо інших ознак емоційного фону перебування дітей у школі їхні зв'язки з емоційним благополуччям також мають прямий характер (рис. 4).

Це показники поведінки на перерві, взаємин з однокласниками та загального рівня адаптованості, які корелюють з емоційним благополуччям на рівні $p < 0,01$.

Рис. 4. Взаємозв'язки емоційного благополуччя з іншими ознаками емоційного фону перебування дітей у школі

Примітка: ** – кореляції статистично достовірні на рівні $p < 0,01$.

Представлені зв'язки дають змогу зробити висновок, що додатковими ознаками емоційного благополуччя, крім гарного настрою, можна вважати високу ігрову активність, схильність до участі в колективних іграх, легкість контактування з дітьми, високу адаптованість до школи.

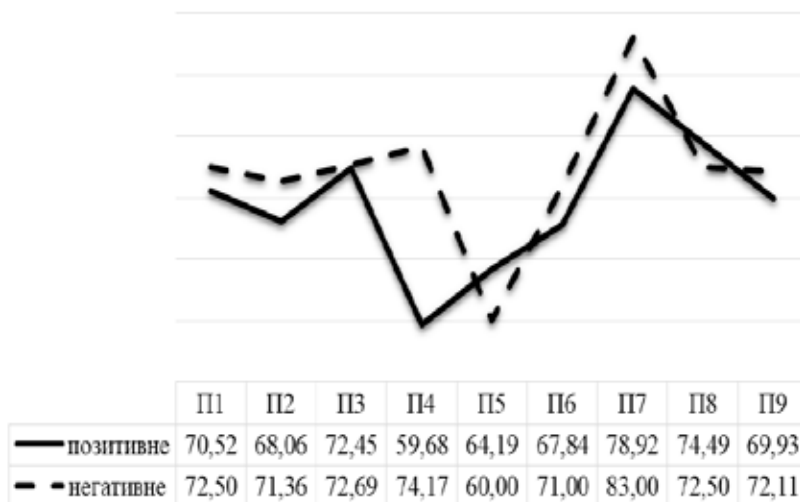
Для визначення відмінностей вираженості між показниками емоційного благополуччя нами сформовано дві групи: з негативним і позитивним ставленням до вчителя. До групи дітей із позитивним ставленням до вчителя (74 особи) увійшли такі, хто за результатами експертної оцінки адаптованості дитини до школи за методикою Чиркова виявляли товариську до вчителя, прагнули сподобатися йому, після уроку часто підходили до вчителя, спілкувалися з ним, а також ті, хто цінували гарну думку вчителя про себе, прагнули виконувати всі вимоги, у разі потреби зверталися по допомогу. До групи дітей з негативним ставленням до вчителя (20 осіб) – такі, у кого спілкування з учителем призводило до негативних емоцій, образ, плачу, ті, хто уникали контакту з учителем, легко бентежилися, розгублювалися, затиналися під час розмови з ним, діти, які виконували вимоги вчителя формально, не проявляючи зацікавлення та намагаючись бути непомітним, а також такі,

хто старанно виконували вимоги вчителя, але за допомогою зверталися зазвичай до однокласників.

Розглянемо відмінності у вираженості показників шкільної тривожності в цих групах (рис. 5), де П1 – загальна тривожність у школі, П2 – переживання соціального стресу, П3 – фрустрація потреби в досягненні успіху, П4 – страх самовираження, П5 – страх ситуації перевірки знань, П6 – страх не відповідати очікуванням оточуючих, П7 – низька фізіологічна опірність стресу, П8 – проблеми і страхи у взаєминах з учителями, П9 – загальний показник тривожності.

Дані, проілюстровані графіком, демонструють, що більшість показників тривожності майже не відрізняються в групах із різним ставленням до вчителя, за винятком показника П4 (страх самовираження), за яким середнє значення в групі дітей з негативним ставленням до вчителя на 14 балів є вищим, ніж у групі дітей, хто ставиться до вчителя позитивно.

Рис. 5. Середні значення показників шкільної тривожності в групах молодших школярів з позитивним і негативним ставленням до вчителя

Дослідження дали змогу скласти портрет «зразкового вчителя», який може бути рекомендованим для наслідування, щодо сприятливого впливу на учня сучасної школи.

Нами запропоновано цикл тренінгових занять із учителями під умовною назвою «Шлях до «зразкового вчителя», що складається із 6 занять, тривалістю по 2 години. Вирішувалися такі завдання:

- інформаційне (обговорення результатів дослідження для демонстрації важливості вибудовування позитивних взаємин учителя з учнями, унаслідок чого формується емоційне благополуччя молодшого школяра);
- візуалізаційно-когнітивне (створення портрета емоційно благополучного учня на підставі досліджень і досвіду вчителів);
- ресурсно-терапевтичне (подолання наслідків професійного вигорання вчителя з подальшими рекомендаціями, методиками щодо профілактики його попередження) [8].

Висновки. Кореляційний аналіз дав змогу довести наявність прямого зв'язку між показниками ставлення дитини до вчителя та емоційного благополуччя учнів.

Установлено, що ставлення до вчителя та емоційне благополуччя формують навколо себе комплекс додаткових ознак, які свідчать, що дитина молодшого шкільного віку є емоційно благополучною дитиною. За вказаними ознаками в навчанні вона проявляє активність, успішно засвоює знання, є старанною та дисциплінованою на уроці, легко, ненапружено виконує шкільні завдання, має гарний настрій, проявляє активність в іграх з однокласниками, легко контактує з дітьми, виявляє ознаки адаптованості до школи.

Аналіз індивідуальних даних і первинних статистик дав змогу зробити цікавий висновок, що більше ніж половина дітей має стан високої тривожності, переживає стрес під час напружених ситуацій у школі, але при цьому вони виявляють задовільний апетит, сон і настрій, демонструють задовільні взаємини з однолітками, учителями, батьками, показують спокійний емоційний стан, мало виражену активність, контактність за чужою ініціативою.

Список використаної літератури

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологическое исследование. Москва : Просвещение, 1968. 464 с.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4 : Детская психология / под ред. Д.Б. Эльконина. 433 с.
3. Выготский Л.С. Проблема возраста. *Психология*. Москва, 2000.
4. Изард К. Эмоции человека. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1980. 440 с.
5. Костина Л.М. Адаптация первоклассников к школе путем снижения уровня их тревожности. *Вопросы психологии*. 2004. № 1. С. 133–140.
6. Ланге М. Элементы воли. Научная статья. Москва, 1890. 112 с.
7. Поспелова І.Д., Іванова Х.А. Психологічна адаптація дитини до сучасної школи: порівняльний аналіз. *Психологічний потенціал особистості: розвиток та його реалізація* : матеріали Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Сучасні технології діагностики та розвитку особистості» (18 лютого 2021 р.). Одеса : ФОП Бєлий А.С., 2021. 226 с. ; С. 195–200.
8. Поспелова І.Д., Рамзина О.А. Фактори емоціонального благополуччя ребенка в современной школе. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості* : збірник матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ.конф., 30.09.21–01.10.21. Херсон : Херсонський державний університет, 2021. С. 230–234.
9. Ратгер М. Помощь трудным детям : Практическая психология. Москва : Прогресс, 1987. С. 424.
10. Суворова О.В., Сорокоумова С.Н. Рыбаков И.А. Личностные предпосылки развития субъективной активности ребенка в условиях перехода от дошкольного к младшему школьному возрасту. *Приволжский научный журнал*. 2011. № 4. С. 256–260.

**PROBLEMS OF ANXIETY OF THE PRIMARY SCHOOLCHILD
IN THE MODERN SCHOOL****Iryna Pospelova***South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky,
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine, 65020
e-mail: u19821a@gmail.com***Oksana Ramzina***South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky,
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine, 65020
e-mail: oksanazhekova30@gmail.com*

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the relationship between the attitude to the teacher and the emotional well-being of primary school pupils during the pandemic. It was found out that there are no modern scientific works that reflect the impact on the emotional background of teachers and pupils of their presence in the realities of the pandemic. A limited number of works have been identified that analyze the factors that prove that the child's attitude to the teacher determines his emotional well-being, in particular the level of anxiety.

In the empirical part of the research work used the method of "School" I. Kruk, the method of diagnosing the level of school anxiety by Phillips, the method of "Expert assessment of the child's adaptation to school" V. Chirkova, O. Sokolova, O. Sorokina (schemes 1 and 2). The sample is consisted of fourth-graders (94 people), teachers (9 people), and family members (94 people).

According to the results of correlation analysis established a direct relationship between teacher attitude and emotional well-being of pupils, forming a set of signs that indicate learning activity, success in learning, behavior in class, success and ease of schoolwork, fear of the test, good mood, calm and relaxed, sociable, contact in communication with classmates, general adaptation to school.

It was found that most children, namely from 50% to 75%, have an increased degree of anxiety. Particularly high rates showed fear of self-expression, expression of one's own opinions, disclosure of one's own personality.

In general, pupils of a primary school, despite the pronounced anxiety about one or more factors, feel quite comfortable at school, communicate with classmates, teachers and parents, are active in class, have a calm emotional state. At the same time, the level of anxiety rises when there is a need to express one's own opinion, to express one's individuality clearly. There is a direct link between the attitude to the teacher and success in the learning process, the ability to establish friendly relations with classmates, behavior in class, feelings about testing knowledge, emotional state of the child, and adaptation to school.

A program for teachers is proposed, which is aimed at reducing the manifestations of their behavior that cause anxiety in children and reduce their psychological resources. The obtained data are the basis for further research.

Key words: emotional well-being, attitude to the teacher, pupil of a primary school, anxiety.